

TÖRTÉNELEM EGY ÉLETÚTON KERESZTÜL

Gáll Ernő: *Beszélgetések (1982–1999)*

■ Történeteken keresztül lehetőség nyílik a múlt eseményeinek megismerésére és megértésére. Jelen kötetben Gáll Ernő inkább az olvasóval beszélget, mintsem az őt kérdező személyekkel, választai olyan történetek, amelyek egy életút perspektívája által mesélnek és nyújtanak hiteles korrajzot a 20. századi romániai/erdélyi társadalmi berendezkedésről, politikáról, kultúráról, a nemzetiségek helyzetéről, egyéni döntésekről (ezek következményeiről) és dilemmákról. Kötetlen hangvétel, mesélőkedv és önreflexió jellemzi a *Beszélgetések* interjút.

Gáll Ernő nagyváradi magyar zsidó családból származott, aki már fiatalként is tevékenyen vett részt a harmincas évekbeli munkásmozgalomban. „Erdélyi magyar baloldali értelmiségi polgár”, aki egyetemi rektorhelyettesként, huszonhét éven keresztül a *Korunk* főszerkesztőjeként, egyetemi előadótanárként, szociológusként, íróként meghatározó szerepet játszott a korabeli kolozsvári értelmiségi körökben. A kötet bevezető tanulmánya kulcsszereppel bír – útmutatóként készíti fel az olvasót arra, hogy mi a *beszélgető könyv*, és milyen viszonyulási pontokat, illetve olvasási stratégiákat kell a befogadónak megtartania és kialakítania akkor, amikor a *Beszélgetések* a kezébe veszi. Csapody Miklós tömören összefoglalja mindazt, amit előzetesen tudni kell Gáll Ernő személyéről, munkásságáról, tevékenységéről és szellemiségéről, ezeket idézetekkel jellemzi, példázza, és az így felkészített olvasó, „aki szereti a beszélgetéseket”, azt hiheti, hogy minden fontos körvonal megrajzolódott a bevezető által, és a kötet további része, az őt interjú ezeket csak árnyalni fogja, és érdekességekkel kiegészíteni. Ilyen értelemben a *Beszélgetések* csalódást okoz: a kötet odafigyelést és

koprodukciót igényel, ahol minden információnak súlya van; ahol a mellékszálaknak tűnő kitérések később fontos gócpontok lesznek a történetekben; ahol a mesélő nem eufemizálja múltbeli tetteit, hanem azokat reflexív módon értelmezi; ahol a jegyzetapparátus mint mankó elengedhetetlen része lesz az olvasási folyamatnak.

A kötet nemcsak a beszélgetéseket tartalmazza, hanem kalauzként be is vezet a Gáll-hagyatékba: a bevezető tanulmány, a kiadással kapcsolatos utószó, az interjúk adattára és a beszélgetéseket követő jegyzetek kiindulópontot nyújtanak a tájékozódásban – és nem utolsósorban teljes egészé formálják az őt, a szerkesztők által kiválasztott interjút. A *Beszélgetések*ben való elmerülés tehát nemcsak egy szűk körű olvasótábor kiváltsága lehet, hanem bárkié, aki érdeklődik a történelem, a művelődéstörténet, az irodalom, az etika, filozófia és a 20. századi Erdéllyel kapcsolatos történelem iránt, Gáll Ernő tapasztalatain, döntésein és történeteiben keresztül.

A különböző tematikájú beszélgetések más-más, ugyanakkor egy egységes Gáll-képet festenek meg. Az események kronologikussága mind az őt interjúban meghatározza a beszélgetések szerkezetét, amelyek kiegészítik egymást, miközben azt a történetet, amire az elbeszélő az egyikben csak utalt, a másikban részletesen ki is fejti. Az első interjú a kisebbségi lét társadalmi vonatkozásait veszi górcső alá, ahol a beszélgetés legfőképp a szociológiai kutatásokra vonatkozik: az erdélyi falumunka-mozgalom, a folyóiratok szerepének művelődéstörténeti hatása kap hangsúlyt, és Gáll Ernő explicit módon fogalmazza meg, hogy szerinte mi a romániai magyar értelmiség funkciója. A kötet legterjedelmesebb beszélgeté-

se, a második életútinterjú részletesen mutatja be mozgalmi érdeklődésének a családi előzményeit, háborús vonatkozását, illetve azt, ahogyan a baloldali radikalizmus egyre inkább meghatározóvá vált Gáll gondolkodásában, miközben az elbeszélő arra is kitér, hogy később ez a szemléletmód hogyan mérséklődött, határolódott el a szélsőségeségtől.

A kötet egyik legfontosabb jellemzőjeként határozható meg az a magatartás, ahogyan Gáll a múltbeli cselekedeteiről beszél: a hasonló beékelte vallomások és magyarázatok épp azt érzékeltetik, hogy az interjúk idejében a mesélő nem kárhoztatja fiatalkori énjének tetteit, hanem azokat megértve, reflektálni tud helyénvalóságukra, indoklóságukra, és el tudja helyezni őket saját élettörténetében. Izgalmas végigkövetni azt a változási folyamatot, amely Gáll gondolkodásmódjában fokozatosan ment végbe, anélkül, hogy megtagadta volna önmagát. Egész életét az az elképzelés jellemezte, hogy „egy igazságos, egyenlőséget biztosító, elnyomást és kizsákmányolást nem ismerő társadalmat” (247.) segítsen létrehozni, és ez a belső, idealista vágy akkor sem csorbult, amikor látta, hogy ez az adott állami berendezkedés által, az előzetes elképzelések szerint mégsem valósult meg. Irigylésre méltó pontossággal, részletekbe menően eleveníti fel azokat a személyeket, eseményeket, amelyek meghatározóak voltak nemcsak saját, hanem a közösség életére nézve is. Épp ezért nélkülözhetetlen a jegyzetek párhuzamos követése, amelyekben az olvasó tovább tájékozódhat a részletkérdésekben, történelmi utalásokban. Az elmesélt személyes történetek azt is szemléletesen tükrözik, hogy honnan ered Gáll Ernő mély elkötelezettsége, és elfoglult fiatalkori érdeklődése a kommunizmus iránt, amely „arra az elvakultságra volt jellemző, amelynek szorításában nem vagyunk hajlandók a valóságnak olyan elemét tudomásul venni, amely a magunk illúziójának ellentmond”. (35.) Ez az interjú 1985-ben, a rendszerváltás előtt készült, rögzítve Gáll csaló-

dottságát az egyre rosszabb életminőséget biztosító rendszerrel szemben, miközben mindvégig bennfoglalja az elbeszélő számvetését saját tetteivel kapcsolatban.

A terjedelmes életútinterjút három rövidebb, témájukat tekintve körülhatároltabb beszélgetés követi. Az identitással és identitástudattal kapcsolatos kérdéseknek, illetve ezek kultúrnméleti vonatkozásainak a harmadik beszélgetés ad teret, amelyben Gáll Ernő részletesen kifejti, mit értett a *sajátosság méltóságán*, a számos vitát eredményezett terminusán, és hogy ezáltal milyen járható út, magatartásbeli viszonyulás lehetséges az erdélyi magyarság számára. A negyedik interjúnak erős nyitánya meghatározza a beszélgetés további hangvételét, Gáll Ernőnek azt a kérdést szegezték, hogy „Félsz-e ma [a rendszerváltás után]?”. A félelem mint kisebbségi létérzés erősen megfogalmazódik ebben a beszélgetésben, amely legfőképp a felelősségvállalás kérdéskörét járja át, és nyomon követi Gáll tudományos tevékenységét, írásait, társadalmi szerepvállalását.

A bevezető tanulmányban idézett egyik Gáll-anekdota kitér arra, hogy milyen volt „halmozottan hátrányos helyzetűnek” lenni Erdélyben a 20. században, de identitásának zsidó vonatkozásáról és ennek a háborús következményeiről legfőképp az ötödik interjúból mesél, amely nyomatékosan az antiszemitizmussal és a kommunista mozgalommal kapcsolatos, illetve a munkaszolgálatról, a buchenwaldi táborból való megmenekülésről és láger-tapasztalatokról esik benne szó.

A *Beszélgetések* erőssége mindenképp a gondos megszerkesztettség: az interjúk önmagukban is megállják a helyüket, de a kötet egységét a bevezető tanulmány, a különböző forrásértékű adatok és az akkurátus jegyzetapparátus képezi, amely minden problémásabbnak hitt, kiegészítendő utalást kibont, megmagyaráz, így segítve az olvasói és értelmezői folyamatot.

Asztalos Veronka Örsike